

A regény főcíme: *Semmi kis életek* még nem ad túl sok útmutatót arra nézve, hol és kiknek az életéről lesz majd szó. Olyan életutakra következtethetünk belőle, melyek nem szerepelnek a krónikákban, melyeken átgyalogol a történelem. Márpedig a földgolyó legtöbb lakója ilyesfajta életet él; szinte teljes névtelenségben marad a nagy történések árnyékában. Nem csak most, hanem emberemlékezet óta, vagyis az emberiség elsöprő többsége voltaképpen „semmi kis életet” él – már ha az élet

54 Deczki Sarolta

TÖREKVÉS UTCA

BLUES

Papp Sándor Zsigmond: *Semmi*

kis életek – erdélyi történet

értékét azon mérjük, hogy mennyire sikerül valakinek a világfordító eseményekre befolyást gyakorolnia. Ez ritkán és keveseknek adatik meg, és egyáltalán nem biztos, hogy ez baj. Az utóbbi évtizedek történettudománya és művészete azonban szakítani látszik a heroizáló történelemszemlélettel, és egyre nagyobb figyelmet fordít a hétköznapi dolgokra és emberekre. Elismerve mintegy, hogy azok az sorsok, melyek a nagy betűs történelem számára csekély értékkel bírnak, az adott ember(ek) számára mégis az egyszeri, megismételhetetlen életet jelentik, melyet nem lehet a nembeli általánosság olvasztótégelyében feloldani. Még ha milliárdok között egy élet semminek is tűnhet, saját maga és övéi számára minden. Még akkor is, ha semmi rendkívülit nem tesz, hanem csak újrajátssza azt a drámát, amit születéstől halálig szinte mindenki. A regény mindössze az utolsó oldalakon utal vissza konkrétan a címre: „ezek a semmi kis életek tragédiát adnak elő, miközben csak egyszerű, rutinos színdarab az egész. Ismétlődő szereposztásban, a taps lehetőségére nélkül...” (389). Talán túlságosan is szentenciózus és banális ez a megállapítás – erre még visszatérek. Nézzük most az alcímet.

Erdélyi történet. Ha ez így önmagában lenne a regény címe, akkor az olvasók elsöprő része alighanem valamilyen idillikus történetre gondolna, melyben szerepelnek a havasok, fatornyos kis falvak, székely virtus és bölcsességek, vagy legalábbis az erdélyi kisebbségi magyarság megmaradásának és helytállásának históriája. Automatikusan működésbe lépnek azok a klisék, melyek idealizálják mind a vidéket, mind pedig annak magyar lakóit, s melyek egyszersmind teherként is nehezedenek azokra, akik egy sokkal összetettebb feladattal kell, hogy megbirkózzanak az amúgy történelmileg és geopolitikailag is igen komplex viszonyrendszerrel és jogállással rendelkező Transzsilvániában. Az utóbbi évek, évtizedek erdélyi irodalma azonban olykor tudatosan és látványosan felvállalja a sztereotípiákkal való szakítást, és egy

olyan Erdély-tapasztalat megfogalmazására törekszik, mely sem nem idillikus, sem nem heroikus, hanem egyszerűen csak olyan, mint lenni egyáltalán. Ennek a könnyűsége azonban olykor elviselhetetlenül nehéz. Ez derül ki többek között Bodor Ádám, Tompa Andrea, Dragomán György regényeiből.

Sok tekintetben Papp Sándor Zsigmond könyve is ebbe a vonu- 55
latba tartozik: az erdélyi lét árnyékosabb oldalának krónikája. Hősei nem hősök a szó romantikus értelmében, hanem egyszerűen egy erdélyi város (a neve nem derül ki a regényből) lakói, akik élnek azon körülmények között, melyek számukra megadattak. Van, akinek ez nem sikerül, s belehal. Van, aki egyszerűen csak belefásul, beleromlik az élete. Van, aki tökéletesen idomul a rendszerhez, s van, aki kifejezetten hasznot húz belőle. Az emberek úgy élnek abban a városban, ahogyan általában szoktak élni az emberek; nincs bennük semmi különleges. Annak megítélése azonban, hogy az adott kor és az adott körülmények mennyiben nevezhetők különlegesnek, már nézőpont kérdése. Aki Kelet-Közép-Európában él, az többé-kevésbé dresszírozva van ahhoz, hogy az abszurd itt természetes létmód, és a hatalomnak való kiszolgáltatottság valamint a tőle való félelem bele van ivódva a zsigerekbe. Aki erre a vidékre született, annak a számára a nemzetiségek egymás mellett élése is a mindennapokhoz tartozik, még akkor is, ha ki nem állhatja a többieket. Erdély különleges ebből a szempontból, hiszen mindig is sokszínű volt etnikailag és kulturálisan. A második világháború után azonban Románia része lett, s ez megpecsételte azok sorsát is, akik Erdélyben éltek.

A regény azonban nem a sérelmek lajstroma, hanem az együtt- és a túlélés krónikája, mely nagyon sokszor nem a hősies kiállásokon, hanem az ügyességen, trükkökön múlik. Sok mindent kell ahhoz tudni, hogy az ember boldogulni tudjon egy ilyesfajta közegben: tudni kell kiszűrni a spiclit, tudni kell, kinek mit szabad mondani, hogyan lehet élelmiszerre szert tenni az állandó áruhiányban, stb. Az élet elviselhetősége ezen a teljesen hétköznapi tudáson múlik, hiszen aki nincs tisztában a deklarált és az íratlan szabályokkal, annak nagyon könnyen baja eshet. De hogy a szabályok ismerete és betartása nem elég, azt jól példázza a regény szereplőinek az élete. Senki sem járt jól ezzel a konstellációval: sem a megalkuvók, sem a spiclik, sem a lázadók, sem a közömbösök. A rendszer lényege az, hogy így is, úgy is megnyomorít. S így azok az életek is semmik lesznek, amik pedig lehettek volna valamik.

Nem újkeletű az a fogás, mely egy adott ház lakóinak életén keresztül illusztrál egy adott korra jellemző életstratégiákat, sorsokat, egy mikroközösség ugyanis többnyire kiválóan alkalmas arra, hogy rajta keresztül a nagy egész megmutatkozhasson. Ez esetben az erdélyi város Törekvés utca 79. szám alatt található sarokháza az a csepp, melyben a tengernek kell megmutatkoznia

a regény hipotézise szerint. S meg is mutatkozik. Egy szennyes, olajfoltokkal csúfított, poshadt kis tenger, döglött halakkal. Ronda világ volt Ceaușescu Romániája, s az utána jövő új társadalmi berendezkedés sem tud megszabadulni ennek emlékeitől. A regény mintegy belülnézetből, az egyes életek, 56 lelkek szemszögéből ábrázolja a kort; zsigeri, testi-lelki szinten.

Márpedig az élet (akár semmi, akár minden) valósága az érzékelés valósága. Szagok, tapintások, érzések, ízek, hangok, örömök és szorongások – ezekből áll össze egy élet. E szempontból aligha volt különösebben vonzó és ingergazdag a diktatúra világa: az örökös élelmiszerhiány, a szűkösség, a rossz minőség kielégítetlenül hagyta az érzéseket, az állandó félelem és szorongás, az alkalmazkodás kényszere és a kiszámíthatatlanság pedig megtépázta az idegeket, a testet és a lelket, ezzel együtt az emberi kapcsolatokat, közösségeket. Vagyis egy sor destruktív erő rombolja az emberi élet minőségét, mely igen törékeny portéka ezen a vidéken.

Ennek a rossz közérzetnek az illusztrációja a regény. Szinte pontról pontra végigmegy azokon a faktorokon, melyek miatt tönkre megy, vagy akár semmivé válik az élet a Géniusz Romániájában. Vagyis a Törekvés utca 79. szám alatt levő sarokházat akár a rendszer állatorvosi lovaként is felfoghatjuk. Ebben a házban szinte minden megtörténik, ami egy gusztustalan diktatúrában megtörténhet. Talán túl sok is – legalábbis az olvasó benyomása valóban az lehet, hogy túlságosan is demonstratív a regény, túlságosan tabulószerű. Elnagyoltak az ecsetvonások, s nem olyan kidolgozottak a karakterek, hanem kissé papírmásészerűek, mintha csakis az lenne a dolguk, hogy egy emberi magatartást, élet- és szereplehetőséget képviseljenek. Ez mintha fokozottabban érvényes lenne a nőfigurákra.

A történet önmagában azonban nagyon izgalmas. Három etapban zajlanak az események, három nagy fejezetben, melyekről azonban kiderül, hogy nagyon is szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Az első Rudolfé és Mártáé, akik a ház egy saroklakásában élnek. A házasság már éppen romokban hever, amikor a történet kezdődik, s mire befejeződik, tönkre is megy. Mintha a két ember nem is lenne ura a sorsának, hanem úgy esnének meg velük a dolgok, ahogyan akarnak, ők pedig tehetetlenül sodródhatnak az aktuális eseményekkel. Ha unják egymást, akkor szeretőt tartanak. Ha egymással szeretkeznek, azt is unják. Ha lakást kapnak, akkor beköltöznek, ha gyerekük lesz, felnevelik. Lélek és különösebb szenvedély nélkül.

Rudolf hamar elkezd érezni már a zsigereiben is, hogy nem jó neki ezzel a nővel. Nem bírja a szagát sem, azt a lebírhatatlan penészszagot, ami a nőből árad. Ám semmi viszolygása nem elegendő ahhoz, hogy ki tudjon törni ebből az áldatlan viszonyból. A nőtől várja a megoldást, de ha ő „mindenáron ebben a csapdában akarja leélni az életét, ha inkább hős lenne, mint eleven, akkor ő, Rudolf megpróbálja ezt a csapdát, amennyire csak lehet,

lakályossá tenni”. Nem teljesen érthető, és a végére sem válik azzá, hogy miért ilyen teszetosza a férfi. Ha ennyire nyilvánvaló módon nem működik egy kapcsolat, akkor miért csinál ilyen értelmetlen módon becsületbeli kérdést abból, hogy kitarson-e, vagy sem. A narrátor ugyan többször nekifut, hogy megmagyarázza Rudolf magatartását, de nem érzem 57 meggyőzőnek teljesen. Világos, hogy nem rendkívüli esetről van szó, hanem rossz házasságokban vergődő férfiak és nők ezerszámra akadnak széles e világon, akik mindenféle ürügyekkel ragadnak benne effajta csapdákban, aztán az élethazugság életstratégiává transzformálódik.

Ami az egész házasságot teljesen hiteltelenné és érthetlenné teszi, az a fiuk halála. Itt elég sok a kérdőjel, nem csak magában a történetben, hanem a narrációban is. Mert olyan nincs, hogy egy apa gyáván meghunyázkodik fia gyilkosai előtt, és a halálhírrrel egyidejűleg készségesen aláír nekik. Sőt, jólesően megborzong, amikor leendő tartótisztje elismerően nyilatkozik képességeiről. Néha erőtlenül kinyögi, hogy „meghalt a fiam”, de különben enyhe ráhatással ugyan, de mégis beadja a derekát, és besúgó lesz. A fia halála pedig szinte a technikai kérdések szintjére süllyed: hogyan lőtték le, hol, hogyan temetik el, stb. Márta reakciójáról sem tudunk meg túl sokat. Viszonylag higgadtan fogadja a halálhírt, a temetésen van néhány nyugtalan pilanata, majd kitör rajta a tisztasági mánia. A két ember a rendszer engedelmes bábja, akik a legtermészetesebb érzelmeiket is elnyomják a remélt túlélés érdekében. Aztán az egyik belehal, a másik belenyomódik lelkileg. Kívülről legalábbis engedelmes beletörődésnek tűnik, ahogyan a halálhírt feldolgozzák, az apa árulása pedig kifejezetten undorító.

Az viszont nem teljesen érthető, hogyan kerül elő a regény végén a holtak hitt fiú. Novák Eszter története kapcsán lesz szerepe ismét, s immár a forradalom utáni idők adalékaként megtudjuk végre, mi is történt azon az éjszakán, amikor Balázs disszidálni akart. Nem is őt lőtték le, hanem egy szerencsétlen lányt, aki teljesen véletlenül keveredett bele az egészbe. Gondru történetéből az derül ki, hogy elfogták a fiút, majd a kihallgatás során meghalt. Aztán az eset után nagyjából 13 évvel egyszer csak Eszter észreveszi a férfit az utcán, kideríti lakhelyét és leskelődik utána. Itt azért elég sok a fehér volt. Végre megértjük, miért hangsúlyozta a narrátor az első fejezetben, hogy a koporsó le volt zárva, és a szülők semmilyen könnyörgésére nem engedték felnyitni. Tehát nem a fiú volt abban a koporsóban. Viszont akkor mi történt vele? Élt vagy meghalt? Ha mégsem halt meg a kihallgatás során, akkor miért hazudták azt Gondrunak, s mit csináltak vele? Ő az, akit Eszter felfedezett az utcán, s ha igen, akkor hol és mivel töltötte az elmúlt éveket? Az szinte elképzelhetetlen, hogy végig a szülővárosában tudott volna

maradni a lebukás kockázata nélkül. Akkor miért bukkan ismét ott fel? Melyik oldalon állt voltaképpen? Beszervezték? Lecsukták? S miért volt olyan dilettáns, hogy engedett a két frissen megismert lány könnyörgésének, és magával vitte őket azon a végzetes éjszakán? S ha komolyan elszánta magát, 58 hogy disszidál, akkor miért fordult vissza egy lány nyafkasága miatt? Nagyon nincs rendben ez a történet, túl sok a motiváció és magyarázat nélküli esemény benne.

A regény végére ugyanakkor kiderül, hogy ez a szál biztosítja a történet folytonosságát az időben kiterítve (míg maga a ház a földrajzi állandóságot). Hiszen valahogyan mindenki kapcsolatba kerül ezzel a vonallal, s mindenki kompromittálódik is benne. Valahogyan mindenki bűnrészessé válik: a szülőktől kezdve, a szekusokon át a legpitánerebb besúgóókig. Sőt, ebben a bűnben még maga a (vélt) áldozat is bűnös: így kerekedik ki ez a világ, egy velejéig rothadt rendszer, mely mindenkit cinkossá tesz. A regény végére az is kiderül, hogy Novák Eszter, aki Balázssal tartott azon az éjszakán, azzal a férfival él együtt, aki Rudolf beszervezésekor jelen volt, s aki a forradalom előtti rendszerben az állambiztonsági szervhez tartozott. Valamint ez az Eszter azzal a sráccal is járt, akinek az apja ebédre már otthon szeretett volna lenni Balázs kihallgatásakor. Szóval mindenki több szálon kapcsolódik mindenkihez, elég komplex viszonyrendszert létrehozva ezzel a történet alakulásában. Ez véleményem szerint meg is terheli a regényt, mert még ha nyomon is lehet követni ezeket a viszonyokat és fölfejtteni az összefonódásokat, az egyes karakterek akkor sem tudnak teljes mélységükben kibomlani.

Ez – mint fentebb is utaltam rá – a nőalakok esetében még hatványozottabban érvényesül. Az ő szerepük körülbelül annyi az egész regényben, hogy egyszerűen csak legyenek. Túl sok minden nem múlik rajtuk, s túl sok befolyásuk nincs az eseményekre. Márta úgy lett Rudolf felesége, hogy a háború után, amikor senkinek sem volt semmi pénze, már nem bírta a fogfájással, és ki kellett húzatnia. Úgy hozta az élet, hogy Rudolf egyedül volt a rendelésben, és természetesnek érezte, hogy neki is joga van ahhoz, amihez kollégáinak: természetben bevasalni a kezelés árát. Márta hagyta. Aztán a férfi valamilyen bonyolult és érthetetlen lelki folyamat után úgy érezte, el kell vennie feleségül a nőt. Márta ezt is hagyta. Mint ahogyan azt is hagyta, hogy a fiát anélkül temessék el, hogy megbizonyosodjon arról, hogy valóban ő van a koporsóban. Ennek a nőnek voltaképpen nincsen saját, önálló akarata, és nincs túl sok befolyása a saját életére, testére sem. Az egyetlen saját tette talán az, hogy végül mégis elvált a férjétől. De akkor már késő volt. Márta egy automata, egy elég buta nőszemély. Szexuális életében van néhány fellángolás és bár merészebb akció, például az egész külváros Rudolfra irigykedett, amikor az elújságotla a Csillag kocsmában, hogy az ő felesége bizony laborotválta a szeméremdombját. (S ennek következményeképpen valóságos

szexuális forradalom zajlott le a környéken, a derék munkások követelték a feleségüktől is a „kopasz puncit”, majd elégedetten jártak-keltek – ez a jelenet például remek betét, meg kell filmesíteni.)

Novák Eszter személyisége sem sokkal bonyolultabb, mint az, hogy ő az ügyeletes jó nő. Már fiatal korában nyilvánvaló volt, hogy 59 olyan csaj, aki megbolondítja a férfiakat. S innentől kezdve aztán nem volt túl sok választási lehetősége: szexualitása a sorsa lett. Egy idős professzor kitarítottjaként kezdte karrierjét, majd megjelentek más szeretők is, és a lány megtanulta, hogyan éljen a férfiakból, hogyan rendelje alá magát nekik. Az egyetlen kivételt Roland jelentette, a pártfunkcionárius Gondru fia, aki viszont a tenyerén hordozta Esztert. Ez után a liaison után azonban egy Rot Janinak hívott férfi jött, akiről egyedül a ház-mester tudta, hogy a hallgatag, sötét tekintetű férfi nem más, mint az a Nicu Zmeura, aki Rudolf tartótisztje és ivócimborája volt. Esztert még az sem tántorította el a férfitől, hogy az megölt egy embert. S egyáltalán: nem zavarja, hogy a párja egy tipikus alvilági macsó, aki felfofozza, ha nincs kedve éppen szeretkezni vele, és aki a tulajdonaként kezeli. Eszter egy vegetatív lény, aki csak akkor talál önmagára olykor, amikor gyógyításban segédkezik. De az egyetemre már nem vették fel, és szanitécként is kudarcot vall akkor, amikor Lajoska reggelre meghal, miután ő ellátta a sebet. Mert az nem jutott eszébe, hogy belső sérülésekről is szó lehet, sőt, minden jel arra vall, hogy van is ilyen – ez pedig a fiú életébe került. Eszter is csak egy statisztika a férfiak történeteiben – akik azonban sokszor maguk sem állnak a helyzet magaslatán.

S közben lezajlik a forradalom. Csupán néhány filmkocka erejéig bukkannak fel a regényben az akkori események, a ház lakóinak életére vonatkoztatva. Talán ez az egyik legtanulságosabb rétege a regénynek: ki hogyan él a forradalom előtt, alatt és után. Kevesen tudják, miről is van szó tulajdonképpen, és a ház lakóinak túlnyomó része csak sodródik a túlélés reményében. A zsigereikbe ivódott már a rendszerhez való alkalmazkodás, a mindennapi megalkuvások, s bizalmatlanok az új világgal. Egy gyöngyszem az a jelenet is, hogy két ház vitatkozik azon, hogy melyik falára kerüljön emléktábla. Méricskélik, hol esett el a fiú, melyik házhoz volt közelebb, majd végül az erősebb lobbi nyert. Ez a kis történet talán mindent elmond a keleti blokk rendszerváltásairól; a nagy eseményeket kíséző kisserőségekről, a lételemmé vált hazugságokról, a kisstíliú megalkuvásokról és árulásokról.

A regény talán éppen ezekben a mikrotörténetekben és egyes helyzetábrázolásokban a legjobb. Ezek a mindössze pár oldalnyi kis betétek világítanak rá legélesebben az adott korszakra és a benne élő emberekre.

Talán az egész regényből egy kiváló forgatókönyvet lehetne írni, a történet és ezek a kisebb jelenetek szinte filmre kíváncsognak. Irodalmi műként azonban sajnos alatta marad a várakozásoknak. Ennek egyik oka a szereplők vérszegénysége, a másik pedig a nyelv. Vannak jó fordulatok a regényben, ezeket viszont ellensúlyozzák a meglehetősen banális frázisok – amire már fentebb utaltam is. Kicsit fülsértőek azok a mondatok, melyekben egy-egy jelenet tanulságát akarja összefoglalni a narrátor, és az életről mond nagy bölcsességeket. Nem nagyon sikerül ilyenkor a banális frázisok fölé emelkedni. Ez a nyelv nélkülöz minden komplikáltságot, kristálytisztá és egyszerű. Szembetűnő, hogy a regény nem kiegyensúlyozott: a szövegformálás során a történetészövés került előtérbe a nyelvi invenció és a karakterek kidolgozása kárára. A történet ugyanis egy detektívregény bonyolultságával vetekszik, és a narrátornak nagyon jó érzéke van ahhoz, hogy mikor vegyen váratlan fordulatot a mese szövésében, mikor kiről mi derüljön ki – az olvasó elégedett a végén, mikor mindenkivel és mindennel tisztába jön, kikerekednek a dolgok.

Mindent összevetve, nekem kicsit felemás érzésem volt a *Semmi kis életek* olvastán. Az már az első oldalak után nyilvánvaló volt, hogy egy más típusú és invenciójú szövegalkotásról van szó, mint a már említett erdélyi szerzők esetében. Gyorsabb tempó, sűrűbb élet, nagyobb kavargás, pergőbb nyelv, vázlatosabb figurák. Nem akarok nagy lözongokat mondani, de ennek a regénynek nincs semmi köze a metafizikához. Nem a dagályos, ködös, nyúlós-tapadós bölcselkedéshez, hanem egyáltalán semmilyen bölcsülethez. Arra nem rá, siet. Igaz, az élet is rohan, meg a történelem is. De vagyunk, akik lassan szeretünk olvasni, és szeretünk divatjamúlt kérdéseken rágódni, meditálni. (*Libri Kiadó, Bp. 2011*)

